

A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG „HOSSZÚ 19. SZÁZADA”

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETE
1777–1917 KÖZÖTT
2025

*A Veszprémi Érseki Főiskolán 2022. május 4-én
és 2023. szeptember 28-án rendezett konferenciák előadásai*

Szerkesztette

Karlinszky Balázs – Varga Tibor László

Veszprém, 2024

A kötet előkészítését és megjelenését támogatta

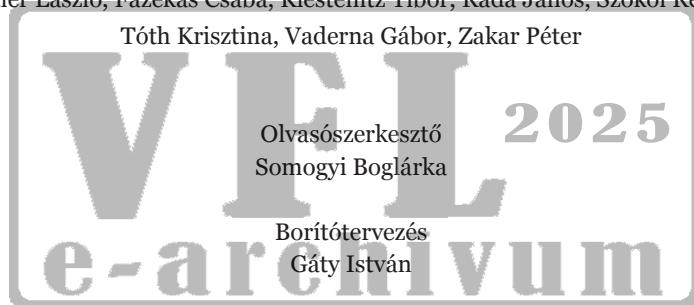

A kötet egyes írásai az NFKFIH K 134806. számú („OTKA”) pályázat keretében és támogatásával készültek

Az összefoglalókat fordította

Etler László, Fazekas Csaba, Klestenitz Tibor, Rada János, Szokol Réka

Tóth Krisztina, Vaderna Gábor, Zakar Péter

Nyomdai előkészítés

Léstyán Kinga

A borítón a veszprémi barokk székesegyház Ranolder-albumbeli (VÉK 47932) képe, illetve az 1841-ben készült egyházmegyei térkép (VFL IX.7.a. no. 49.) részlete látható.

HU ISBN 978-615-82516-1-7

HU ISSN 0238-7190

© A tanulmányok szerzői, 2024

© Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2024

Kiadja a Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár

Felelős kiadó: Dr. Karlinszky Balázs

Nyomdai munkálatok: OOK-Press Nyomda, Veszprém

Megjelent 200 példányban

Prof. Dr. Adriányi Gábor atya
emlékére

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ.....	8
-------------	---

Politika, gazdálkodás, működés

Fazekas Csaba:

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE KÉPVISELETE A REFORMKORI ORSZÁGGYŰLÉSEKEN	9
---	---

Karlinszky Balázs:

TEMPLOMÉPÍTÉSEK 1778 ÉS 1847 KÖZÖTT A BAKONYBAN ÉS KÖRNYÉKÉN	27
--	----

Nagy Szabolcs:

HÁZASSÁG ÉRVÉNYTELENÍTÉSI PEREK

A VESZPRÉMI PÜSPÖK SZENTSZÉKE ELŐTT A 19. SZÁZAD VÉGÉN	49
--	----

Tóth Krisztina:

A VESZPRÉMI PÜSPÖKSÉG GAZDÁLKODÁSA A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN	65
--	----

Zakar Péter:

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE 1848/49-BEN.....	83
--	----

Egyéni és közösségi életutak az egyházmegyében és azon kívül

Fogl Krisztián:

GYÖMÖREY LAJOS CSABRENDEKI ADMINISZTRÁTOR HITEHAGYÁSA

A 19. SZÁZAD KÖZEPÉN	107
----------------------------	-----

Kanász Viktor:

ISKOLAMESTEREK A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN

AZ 1778–1779-ES CANONICA VISITATIO TÜKRÉBEN.....	137
--	-----

Mózessy Gergely:

VESZPRÉMIEK A SZÉKESFEHÉRVÁRI PÜSPÖKSÉG KORAI ÉVEIBEN	163
---	-----

Vaderna Gábor:

HORVÁTH JÁNOS KANONOK ÉS A KÉPZELŐERŐ.....	183
--	-----

Zakar Péter:

A 4. HUSZÁREZRED VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBŐL AJÁNLOTT TÁBORI PAPJAI	199
--	-----

Hornig Károly püspök egyházmegyei és országos tevékenysége

Galamb Zsuzsanna:

HORNIG KÁROLY PÜSPÖK TEMPLOMÉPÍTKEZÉSEI..... 219

Karlinszky Balázs:

A VESZPRÉMI PÜSPÖKI AULA 1913-BAN.

ADALÉKOK AZ EGYHÁZJOGI ELŐÍRÁSOK GYAKORLATI MEGVALÓSULÁSÁHOZ..... 241

Klestenitz Tibor:

EGY KATOLIKUS HETILAP A KÖZÖSSÉGSZERVEZÉS SZOLGÁLATÁBAN.

A VESZPRÉMI KÖZLÖNY (1884–1892)255

Rada János:

BÁRÓ HORNIG KÁROLY VESZPRÉMI PÜSPÖK ÉS AZ EGYHÁZPOLITIKAI KÜZDELMEK273

Tóth Krisztina:

SZENTSÉKI FORRÁSOK HORNIG KÁROLY BÍBOROSI KINEVEZÉSÉHEZ293

Szerzetesrendek az egyházmegyében

Boros Zoltán:

BENCÉS PLÉBÁNIÁK A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYÉBEN A DUALIZMUS IDEJÉN311

Dénesi Tamás:

FELOSZLATÁS ÉS REORGANIZÁCIÓ.

BENCÉS INTÉZMÉNYEK AZ EGYHÁZMEGYÉBEN (1777–1848).....335

Szekér Barnabás:

PIARISTÁK ÉS A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE.....357

Szokol Réka:

BIRTOKOSOK ÉS LELKIPÁSZTOROK – JEZSUITÁK NAGYKAPORNAKON385

Vida Beáta:

ZIRC FEJLŐDÉSE AZ APÁTSÁG FÜGGETLENEDÉSÉNEK IDEJÉN405

TEMPLOMÉPÍTÉSEK 1778 ÉS 1847 KÖZÖTT
A BAKONYBAN ÉS KÖRNYÉKÉN*

Ismert tény, hogy a másfél évszázados oszmán hódoltság után a katolikus egyházszerkezetet a veszprémi egyházmegyében is az alapoktól volt szükséges újjáépíteni. A 18. század elején alig néhány plébánia köré szerveződött a hitélet – beleértve a püspöki székvárost, Veszprémet –, amit az egymást követő püspökök lehetőségeik és személyes adottságaik szerint igyekeztek tovább bővíteni. Míg a Dunakanyartól a Drávaig terjeszkedő egyházmegye területén az 1710-es években mindösszesen 32 plébánia működött – közöttük tucatnyi ideiglenes jelleggel alig egy évtizedig –, addig 1777-re közel 180-ra emelkedett ezek száma.¹ A plébániahálózat bővítése együtt járt a liturgia végzésére alkalmas terek, vagyis a templomok számának növelésével: újak építésével, vagy a régi, romos épületek használatba vételével és felújításával. A hangsúly folyamatosan tolódott el a könnyebb szerkezetű, olcsóbb és gyorsabban felépíthető fa- és sövénytemplomok építésétől² a tartósabb (*solidus*), kőből vagy téglából épített istenházak irányába. Padányi Bíró Márton püspöksége alatt – de más főpásztorok idején is – a korábban protestáns használatba került egykori katolikus – többségükben – középkori templomok újból római hitre térítése is a katolikus templomhálózat bővítésének egy iránya volt. Ennek a folyamatnak ha nem is a végét, de fontos állomását jelentette az akkor már fél évtizede üresedésben lévő veszprémi püspökség felosztása 1777-ben, aminek eredményeképp a veszprémi egyházmegye elveszítette Fejér és Pilis vármegyei, valamint délnyugat-zalai területeit. A pápai főesperesség átkerülésével³ Veszprém vármegye teljes egészében immár a püspökség területére esett. Az alább olvasható tanulmányban e felosztás, illetve a szabadságharc közötti időszak templomépítéseit vizsgálom egy, a forrásadottságokhoz igazodóan földrajzilag jól megfogható terület vonatkozásában.

* Az írás az NFKFIH K 134806. számú („OTKA”) pályázat keretében és támogatásával készült.

¹ HERMANN, 2015. 55–59., 257–262.

² KÖRMENDY, 1971.

³ RAJCSI, 1984.

A források

A püspökség 1795-től jelentetett meg nyomtatásban közel rendszeres időközönként névtárákat,⁴ az ún. sematizmusokat, amelyek egyre bővülő mennyiségű adattal szolgáltak saját korukban az egyházmegye vezetői és papsága, a későbbiekben pedig a történeti kutatásokat folytatók számára. Többek között tájékoztatnak a püspökség templomos helyeiről, később az egyházak patrocíniumáról, kegyuráról, esetlegesen építőiről vagy az épp folyamatban lévő építkezésekről, javításokról. A névtárak tartalmilag az egész egyházmegyét felölelik.

A megjelölt korszakhatárokat az e szűk hét évtizedben lefolytatott három, teljesen vagy részben megvalósult egyházlátogatás időpontjai jelentik. Az 1777-ben, a felosztást követően kinevezett új püspök, Bajzáth József 1778–1779-ben a három vármegyére kiterjedő egyházmegye vizitálásával kezdte főpásztori munkáját.⁵ A jozefinista kísérletet, a francia forradalmat és a nápoleoni háborúkat követő nyugalmasabb időszakban, 1815–1818 között Kurbély György püspök szándékozott újabb, a teljes püspökség területét lefedő egyházlátogatásokat megvalósítani. Vállalkozása azonban nem ért a végére: a somogyi és zalai területeken 1815–1816-ban lefolytatott vizsgálatokat⁶ nem követte a Veszprém vármegyei esperesi kerületek lefolytatott vizsgálati jegyzőkönyveinek tisztázása. Utóbbiak között ugyan vizitálták a cseszneki, palotai, (bakony-) szombathelyi és a veszprémi kerületet, azonban ezek csak a helyszínen felvett íveken maradtak ránk, tisztázatukat kötetbe nem foglalták.⁷ Majd a reformkor 1840-es évtizedében Zichy Domonkos püspök kezdte meg egyházmegyéje felmérését, azonban neki is csak öt, a püspöki székvároshoz legközelebb elhelyezkedő esperesi kerület vizitálása sikerült maradéktalanul. Így 1845–1846-ban megtörtént a Zala vármegyébe tartozó füredi mellett a négy korábban említett Veszprém vármegyei kerületé: a cseszneki, a palotai, a (bakony-) szombathelyi és a veszprémi districtusoké.⁸

Jelen tanulmány tehát ezen öt, mindhárom korszakbeli egyházlátogatás során érintett esperesi kerület templomépítéseit vizsgálja. A forrásfeldolgozás során alapvetően az egyházlátogatási jegyzőkönyvek szövegét, szükség

⁴ Kézírtos sematizmusnak tekinthető a Dravec József-féle 1764-ben készített összeírás: VÉK s.n., illetve egy 1758 utáni összeállítás az egyházmegye templomos helyeiről: VFL I.1.7. I/1.

⁵ VFL I.1.8. vol. 12–14., forráskiadványban: CVV, CVZ. A teljesség igénye miatt megemlítendő, hogy 1780-ban, illetve 1818-ban sor került a veszprémi székesegyház vizitációjára is: VFL I.1.8. vol. 31., illetve VFL I.1.7. fasc. VI.

⁶ VFL I.1.8. vol. 15–25.

⁷ VFL I.1.7. fasc. XIX., XX. és részben XXII.

⁸ VFL I.1.8. vol. 26–30.

esetén ezek kéziratban maradt helyszíni feljegyzéseit használtam fel. A hiányzó adatokat az egyházmegyei névtáraknak a vizitációs időszakhoz időben közeli köteteiből, így az 1820-asból és az 1847-esből egészítettem ki.

A vizitációk természetesen eddig sem voltak ismeretlenek a szakirodalomban, azonban a korszak alaposabb vizsgálata – beleértve az egyházlátogatásokból származó rengeteg adat felhasználását – nem élvezett prioritást összevetve például a 18. századi katolikus megújulással vagy a dualizmus korával. A püspökéletrajzok terén a korszak püspökei közül a negyed évszázadig tevékenykedő Bajzáth József, illetve a bő évtizedig Veszprémben működő, majd primássá emelt Kopácsy József biográfiájának hiánya különösen fájó. Ugyanakkor Kurbély György és Zichy Domonkos esetében rendelkezünk a korokban keletkezett vizitációs jegyzőkönyveket történeti igénnyel hasznosító életrajzokkal Hermann Egyed, illetve Meszlényi Antal jóvoltából.⁹ E feldolgozások kontrollt jelentettek az egyházlátogatási jegyzőkönyvek elemzésénél, bár nem egy esetben azonosíthatatlan forrású adataik nem egyeztek meg a vizitációk szövegéből nyerhető információkkal. Lássuk ezek után a templomok számának változását a címben jelzett hét évtized során!

Templomok az 1778–1779-es egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint

Templomokat elsősorban a nagyobb településeken emeltek. Egyházigazgatásilag az egyes települések egymáshoz való hierarchikus viszonyait a plébánia–filia kapcsolat mutatja. Az önálló lelkipásztori joghatósággal rendelkező plébániák minden esetben rendelkeznek egy „széktemplommal”; a máterhez tartozó kisebb településeken, filiákon élő hívek vagy ezt keresik fel vallásgyakorlásuk színtereként, vagy az esetlegesen falujukban lévő kisebb templomot, kápolnát vagy misézésre kijelölt más helyszínt. A filiákban tartott istentiszteletek rendjét a vizitációs jegyzőkönyvek rögzítették. A plébánia–filia viszony azonban az időtényező figyelembevételével többféleképpen változhatott. Sok középkori parokiális egyház filiaként éledt újjá a 18. században. A 18. századi népességmozgások – természetes népességnövekedés, betelepítések – következtében filiális közösségek válhattak népesebb anyaegházuknál, és formálhattak igényt saját plébánia létrehozására. Missziós célból protestáns többségű területeken is szervezhettek plébániát a püspökök. (Vizsgálatunk szempontjából ezek a fontos tényezők számunkra most mellékes szempontok, e helyen elsősorban a szakrális táj legnyilvánvalóbb elemének, a templomok számának változását rögzítjük.)

⁹ HERMANN, 1947., MESZLÉNYI, 1941.

Az 1778–1779-es egyházlátogatások a két főesperességbe tartozó ekkor még négy esperesi kerületünkben 158 lakott települést írtak össze. A püspöki székváros egyetlen plébániájának és a területén lévő templomoknak vizitálására az 1780-ban megvalósult székesegyházi és ezzel összefüggésben székeskáptalani egyházlátogatás keretében került sor. Ezenkívül egy olyan település volt, amely a későbbiekben lakottnak minősült (Nagyvázsony későbbi filiája: Csepely *praedium*), illetve a 18. század közepén telepített Lókút filiáival együtt valamiért kimaradt a vizitációs jegyzőkönyvekből. Közülük – Veszprémmel együtt – 39 plébániai rangot viselt, az esperesi kerületek rendjében a következők: a cseszneken 9 (Ácsteszer, Bakonygyirót, Bakonyoszlop, Bakonyszombathely, Bakonyszücs, Nagyesztergár, Pápateszer, Tés, Zirc), a fürediben 6 (Balatoncsicsó, Dörög, Felsőörs, Paloznak, Tihany, Vigántpetend), a palotában 11 (Dég, Hajmáskér, Lepsény, Mezőkomárom, Ósi, Öskü, Peremarton,¹⁰ Siófok, Súr, Várpalota,¹¹ Vörösberény¹²) a veszprémben 13 (Balatonkenese, Halimba, Hidegkút, Kislód, Magyarpolány, Márkó, Nagytevel, Nagyvázsony, Nemesvámos, Szentgál,¹³ Városlód, Veszprém, Vöröstó). Ezek a települések értelemszerűen plébániatemplommal rendelkeztek.

Filiális közösségekben templom állt az egyházlátogatási jegyzőkönyvek alapján az esperesi kerületek szerinti beosztásban a következő helyszíneken: a cseszneki kerületben 21,¹⁴ a füredi kerületben 11,¹⁵ a palotai kerületben 8,¹⁶

¹⁰ A vizitáció időpontjában, 1779. ápr. 28-án már állt a Szent László tiszteletére szentelt plébániatemplom. Építése az 1817. évi vizitáció szerint 1772-ben történt, felszentelésére 1778-ban került sor. VFL I.1.7. XX/14., illetve VFL I.1.7. XXXVIII/12.

¹¹ A vizitáció időpontjában, 1779. ápr. 29-én már állt az ekkor még fel nem szentelt Nagyboldogasszony-templom. CVV 81.

¹² A vizitáció időpontjában, 1779. ápr. 25-én már állt a templom, de oltára még hordozható oltár volt. CVV 32.

¹³ A vizitáció időpontjában, 1779. ápr. 9-én már állt az előző évben elkészült új plébániatemplom. CVV 302., VFL I.1.7. XX/5., MESZLÉNYI, 1941. 41–42.

¹⁴ A cseszneki kerületben filiális templom állt 1779-ben Akán (plébánia: Súr), Bakonybákon (pl.: Bakonyszombathely), Bakonyánán (pl.: Zirc), Bakonyságon és Bakonyszentivánban (mindkét esetben a pl.: Pápateszer), Bakonyszentlászlón (pl.: Bakonygyirót), Borzaváron (pl.: Bakonyoszlop), Csatkán (pl.: Súr), Csesznen kettő is: a várkapolna és a Kolosvári György által korábban emelt kápolna (pl.: Bakonyoszlop), Fenyőfőn (pl.: Bakonyszücs), Jásdon (pl.: Súr), Kerételeken (pl.: Bakonyszombathely), Kisdémen és Nagydémen (mindkét esetben a pl.: Pápateszer), Olaszfaluban (pl.: Zirc), Rédén (pl.: Bakonyszombathely), Romádon és Sikátorban (mindkét esetben a pl.: Bakonygyirót) és Szápáron (pl.: Súr).

¹⁵ A füredi kerület filiális templomai 1778-ban: Aszófő (pl.: Tihany), Balatonarács (pl.: Paloznak), Balatonudvari (pl.: Balatoncsicsó), Csopak (pl.: Paloznak), Kapolcs (pl.: Vigántpetend), Lovas (pl.: Paloznak), Öcs (pl.: Dörög), Örvényes (pl.: Tihany), Szentantalfa, Szentjakabfa és Tagyon (mindhárom esetben a pl.: Balatoncsicsó).

¹⁶ A palotai kerületben filiális templom várta a híveket 1779-ben Balatonbozsokon (pl.: Lepsény), Berhidán (pl.: Peremarton), Enyingen (pl.: Mezőkomárom), Fokszabadiban (pl.: Siófok), Kajáron (pl.: Lepsény), Gyulafirátóton (pl.: Hajmáskér), Mámán (pl.: Vörösberény) és (Nádasd-) Sárhadányban (pl.: Ósi).

a veszprémi kerületben pedig szintén 11.¹⁷. Filiális községekben a vizsgált négy kerületben összesen tehát 51 katolikus templom állt az 1778–1779-es egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint.

Több templomot és kápolnát jegyeztek fel három plébániai székhelyen, a plébániatemplomon kívül: Veszprémben a ferences rend kezelésében lévő Szent István-templomot, a piaristák által felügyelt Szent Anna-kápolnát és az első várbeli Szent Imre-templomot, valamint a Szent László-kápolnát (4 templom); Várpalotán az Öreg-hegyi Szent Donát- és a temetőben lévő Szűz Mária-kápolnát (2 templom), illetve Zircen a Fájdalmas Szűz tiszteletére szentelt kisebb templomot (1 templom). Nem vették számításba mint a nem nyilvános szentmisék alkalmával liturgikus használatba vett szentmise-helyszíneket: a püspöki magánkápolnákat, illetve a szeminárium, valamint az Agg Papok Házának kápolnáját, ahogy a várpalotai Zichy-rezidencián lévő kápolnát sem.

A cseszneki esperesi kerületbe tartozó kimaradt lókúti plébánia széktemplomával együtt – az 1820-as egyházmegyei névtárban említett három filiájának egyikében sem állt még ekkor templom – nyilvános liturgia helyszíneként a templomok száma a következőképp alakul:

PLÉBÁNIATEMPLOMOK		
cseszneki kerület	10 ¹⁸	
füredi kerület	6	
palotai kerület	11	
veszprémi kerület	13	
PLÉBÁNIATEMPLOMOK ÖSSZESEN		40
FILIÁLIS KÖZSÉGEK TEMPLOMAI		
cseszneki kerület	20	
füredi kerület	11	
palotai kerület	8	
veszprémi kerület	12 ¹⁹	
FILIÁLIS TEMPLOMOK ÖSSZESEN		51
PLÉBÁNIÁK TERÜLETÉN LÉVŐ TOVÁBBI TEMPLOMOK		7
ÖSSZESEN		98

¹⁷ A veszprémi kerületben filiális templom volt 1779-ben Ajkarendeken és Bakonygyepesen (mindkét esetben a pl.: Kislőd), Bakonykoppányban (pl.: Nagytevel), Barnagon (pl.: Vöröstó), Berénden (pl.: Magyarpolány), Herenden (pl.: Szentgál), Padragon (pl.: Halimba), Pulán (pl.: Nagyvázsony), Szócön (pl.: Halimba), Vászolyban (pl.: Nagyvázsony) és Veszprémfajszon (pl.: Nemesvámos).

¹⁸ A vizitációból kimaradt lókúti plébániatemplommal együtt.

¹⁹ A vizitációkban nem szerepel a csatári kápolna; a templomok számításánál azonban figyelembe vettem.

Ez a 98 templom jelentette tehát az 1777 utáni új határok között a katolikus egyházszerkezet alapegységeit a tanulmány által vizsgált négy esperesi kerületben. (Lásd a szöveg végi térképet!)

*Templomok az 1816–1817-es egyházlátogatási jegyzőkönyvek
és az 1820-as sematizmus szerint*

Az 1777-ben történt egyházmegye-felosztás után éppen az ezt közvetlenül követő egyházlátogatások szolgáltattak alapot arra, hogy bizonyos településeken új plébániákat szervezzenek. 1780 és 1817 között a vizsgálatban érintett négy esperesi kerületben összesen tizennyolc korábbi filia nyert ekkor plébániai jogokat, következésképp templomaikat a plébániatemplomoknál vettem számításba. Ezek esperesi kerületek szerint a következők: *a cseszneki kerületben* Aka (alapítva 1788-ban), Bakonynána (1788), Bakonyszentlászló (1779/1780), Borzavár (1788), Jásd (1788), Románd (1817) és Szápár (1788); *a füredi kerületben* Aszófő (1784), Balatonfüred (1788) és Vászoly (1789); *a palotai kerületben* Fokszabadi (1814) és Szentkirályszabadja (1814), *a veszprémi kerületben* plébánia lett Ajkarendek (1780), Bakonyjákó (1781), Berénd (1781), Gyulafrátót (1784), Olaszfalu (1787) és Tótvázsony (1816).

Kerületek közötti átsorolás révén az 1820-ban plébániaként említett települések közül Balatonkenese átkerült a veszprémiből a palotaiba, Gyulafrátót a palotaiból a veszprémibe, Halimba a veszprémiből a devecseribe, Nagytevel a veszprémiből a pápaiba, Olaszfalu és Zirc a csesznekiből a veszprémibe, Súr a palotaiból a csesznekibe, Tés a csesznekiből a palotaiba, Vászoly pedig a veszprémiből a füredibe.

A plébániák között a korábbi vizitációhoz képest új misézőhely – ekkor még nem templom – létesült Füreden, illetve új templom épült négy faluban: Ácsteszerén, Bakonyjákón, Szentkirályszabadján és Tótvázsonyban. Az ácsteszeri templom építése 1794-ben történt a helyi hívek által, s ugyanebben az évben Szaitl János bakonygyiróti esperesplébános benedikálta.²⁰ A bakonyjákói templomot Somogyi János építtette 1806-ban, benedikálására 1811-ben került sor Stöckel Domonkos kislódi esperesplébános révén.²¹ A szentkirályszabadjai romos középkori templom újjáépítése a községből származó Rosos Pál későbbi veszprémi püspöknek köszönhetően történt 1789-ben.²² A tótvázsonyi templomot Szentgyörgyi Horváth János költségén 1817-ben kezdték építeni, s 1819-ben benedikálta Nedeczky Károly veszprémi nagyprépost.²³

²⁰ VFL I.1.7. XIX/2.

²¹ VFL I.1.7. XXI/2.

²² VFL I.1.7. XX/16., MESZLÉNYI, 1941. 34.

²³ VFL I.1.7. XXIX/18.

A filiális községek közül az 1778–1779. évi állapotokhoz képest új templom épült a cseszneki kerületben Akliban, Bakony- (Német-) szentkirályon, Porván és Zsörkön, a veszprémiben pedig Bándon, Mencshelyen és Úrkúton. A korábbi plébánia Nagyesztergárt Zircről kijáró adminisztrátor kezelte, és a zirci plébánia filiális községei között írták össze. Lássuk ezeket most sorban!

A *cseszneki kerületben* Akliban a földesúr, Bertalan Terézia udvarházában lévő kápolnát a zirci apátság szerelte fel a szükséges liturgikus eszközökkel az 1817-ben felvett egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint.²⁴ Németszentkirályon a hívek összefogásának eredményeként 1790-ben épült fel a templom, amelyet Szaitl János esperesplébános benedikált.²⁵ A porvai 1817-es vizitáció töredékes aktái is lappanganak, ezért jobb híján elfogadhatók a ciszterci rend 18. századi templomépítkezéseiről írt monográfia adatai, mely szerint 1782–1784 között került sor az épület felhúzására és megáldására.²⁶ A pápateszéri plébánia határain belül található Zsörk *praediumon* és *promontoriumon* a szőlőhegyi birtokosok építtették 1813-ban a kápolnát.²⁷

A *veszprémi kerületben* a bándi filiális templom a hívek és a földesúr Talián család költségén 1795-ben épült meg, és Hajas István veszprémi plébános benedikálta.²⁸ A veszprémi plébániához kapcsolódó, azonban a székesegyházi vizitációkból hiányzó csatári kápolna is feltűnik az 1820-ban kiadott névtárban, ennek építési ideje azonban korábbi, 1765–1767-re adathozható.²⁹ A mencshelyi templom alapkövét 1813-ban helyezték el, 1814-ben benedikálta Hornyik János veszprémi kanonok.³⁰ Az úrkúti templom 1795-ben épült fel a hívek adományaiból, s ugyanabban az évben Paintner Mihály rátóti prépost benedikálta.³¹

1797-ben szentelték fel Szent Ilona tiszteletére az egyházmegyei névtárakban nem szereplő második nagyvázsonyi templomot, amely a középkori eredetű és nemrégiben megújított Szent István király-plébániatemplommal szemben a település közepén épült.³² A városlódi plébánia területén a községben állt még egy Szent Anna és egy Szent Flórián tiszteletére szentelt kápolna is: előbbi 1807-ben, utóbbit 1809-ben szentelték fel.³³

²⁴ VFL I.1.7. XIX/6. A következő vizitáció idejére újraszentelték a „kastélyban” lévő kápolnát. VFL I.1.7. XXXVI/4. Meszlényi ugyanakkor új kápolnát említ munkájában: MESZLÉNYI, 1941. 18.

²⁵ VFL I.1.7. XIX/8.

²⁶ AGGHÁZY, 1937. 53. A kötet hivatkozik az azóta lappangó egyházlátogatási jegyzőkönyvekre.

²⁷ VFL I.1.7. XXII/3.

²⁸ VFL I.1.7. XX/4., MESZLÉNYI, 1941. 48.

²⁹ Schem. Vp. 1820. 57., illetve VFL I.1.8. vol. 129. 4. (1929).

³⁰ VFL I.1.7. XXV/5.

³¹ VFL I.1.7. XX/3.

³² VFL I.1.7. XXV/5.

³³ VFL I.1.7. XX/6. és XXXIX/11.

Az 1820-as névtár nem, ugyanakkor az 1816–1817-es vizitáció említi a korábbi filiális templomok közül a *cseszneki kerületből* a két cseszneki,³⁴ a *kerékteleki*³⁵ és a nagydémi kápolnát,³⁶ a *füredi kerületből* pedig az arácsit,³⁷ így a táblázatban ezeket is figyelembe vettem. A templomok száma a vizsgált területen az alábbiak szerint alakul:

PLÉBÁNIATEMPLOMOK		
cseszneki kerület	15	
füredi kerület	10	
palotai kerület	12	
veszprémi kerület	18	
PLÉBÁNIATEMPLOMOK ÖSSZESEN		57 ³⁸
FILIÁLIS KÖZSÉGEK TEMPLOMAI		
cseszneki kerület	17	
füredi kerület	11	
palotai kerület	4	
veszprémi kerület	9	
FILIÁLIS TEMPLOMOK ÖSSZESEN		44 ³⁹
PLÉBÁNIÁK TERÜLETÉN LÉVŐ TOVÁBBI TEMPLOMOK	2025	10
ÖSSZESEN		111

*Templomok az 1845–1846-os egyházlátogatási jegyzőkönyvek
és az 1847-es sematizmus szerint*

Az 1846–1847. évi vizitációk, illetve az 1847-es egyházmegyei névtár szerint plébániatemplom volt a *cseszneki kerületben* Akán, Ácsteszéren, Bakonyánán, Bakonyoszlopon, Borzaváron, Jásdon, Lókúton, Nagyesztergáron (*curatia*), Olaszfaluban, Porván, Súron, Szápáron, Tésen és Zircen; a *füredi kerületben* Aszófőn, Balatoncsicsón, Balatonfüreden (*expositura*), Dörögdön, Felsőörsön, Paloznakon, Tihanyban, Vigántpetenden, és Vászolyban; a *palo-*

³⁴ VFL I.1.7. XIX/8.

³⁵ VFL I.1.7. XXII/6.

³⁶ VFL I.1.7. XXII/2.

³⁷ VFL I.1.8. vol. 21. 119.

³⁸ Az 1820-ban kiadott egyházmegyei névtár szerint a halimbai és a nagyteveli plébániák a vizsgált területen kívüli deveszeri, illetve a pápai kerületbe kerültek, azonban az összehasonlíthatóság végett itt vettem figyelembe őket.

³⁹ A halimbai plébánia padragi és szőci filiális templomaival együtt.

ai területben Balatonkenesén, Dégen, Enyingen, Fokszabadin, Hajmáskéren, Lajoskomáromban (egyházjogilag *curatia*, nem plébánia), Lepsényben, Mezőkomáromban, Ósiben, Ösküben, Peremartonban, Szentkirályszabadján, Várpalotán és Vörösberényben; a *(bakony-) szombathelyi területben* Bakonygyiróton, Bakonykoppányban, Bakonyszentlászlón, Bakonyszombathelyen, Bakonyszücsön, Lovászpatonán, Pápateszéren és Romándon; a *veszprémi területben* pedig Ajkarendeken, Berénden, Gyulafrátóton, Hidegkúton, Kislődön, Magyarpolányban, Márkón, Nagyvázsonyban, Nemesvamoson, Szentgálon, Tótvázsonyban, Városlődön, Veszprémben és Vöröstón.

A korábbiakhoz képest tehát négy új tephlotmot soroltak az egyházmegye filiális községeknél magasabb rangú tephlotmai közé a vizsgált területen. Enying 1841-ben nyert plébániai rangot, amely évben egyébként a kegyúr Batthyány család jóvoltából új tephlotma is felépült.⁴⁰ A lajoskomáromi *curatia* felállításának éve 1846 volt.⁴¹ Nagyesztergár korábbi plébánia ismét *curatiai* rangot nyerve került be az 1847-es névtárba, az 1845-ös vizitációban „lelkészi állomásként” sorolták fel.⁴² Porva plébániát 1845-ben választották le a borzaváriról.⁴³

A tephlotmával rendelkező filiák között négy új helyszínt írtak össze. A csi-csoi plébániához tartozó akali tephlotmot a földesúr piarista rend építtette 1827-ben.⁴⁴ Az ugyancsak ezen plébániához tartozó óbuda-várít a hívek erejéből és a központi papnevelde mint földesúr anyagi segítségével emelték 1836-ban.⁴⁵ A paloznaki plébániához tartozó Kövesden a vizitátorok összeírták a régi Szent Miklós-rom tephlotmot, amely az 1847-es sematizmusba is bekerült.⁴⁶ A jádsi plébánia területén található szentkúti Szűz Mária-kápolna építési idejét a vizitáció nem említi; a kéziratban maradt vizitációs feljegyzések szerint 1836–1837-ben épült.⁴⁷ A sári plébániához tartozó bakonycsernyei tephlotmot 1819-ben építették, ennek ellenére egyik névtárban sem szerepel, említése a vizitációs jegyzőkönyvre korlátozódik.⁴⁸

⁴⁰ VFL I.1.7. XXXVIII/4., MESZLÉNYI, 1941. 37.

⁴¹ A vizitációban a mezőkomáromi plébániánál szerepel, az 1847-es névtár szerint *curatia*: VFL I.1.8. vol. 29. 193., illetve Schem. Vp. 1847. 31.

⁴² Schem. Vp. 1847. 35., VFL I.1.8. vol. 27. 213. A kézirat vizitációban pedig így szerepel: „Anyá Egyház.” VFL I.1.7. XXXVI/4.

⁴³ VFL I.1.7. XXXVI/8.

⁴⁴ VFL I.1.7. XXXVII/2. (évszám nélkül), MESZLÉNYI, 1941. 30. Az építés időpontja a karzat mellvédjén elhelyezett kőablán olvasható: PROVINCIA HUNGARICA SCHOLARUM PIARUM AEDIFICAVIT ANNO 1827.

⁴⁵ VFL I.1.7. XXXVII/2. (évszám nélkül), MESZLÉNYI, 1941. 30. Az építés időpontjáról a tornyon nyíló kőkeretes ajtó feletti felirat tájékoztat.

⁴⁶ VFL I.1.7. XXXVII/4., Schem. Vp. 1847. 42.

⁴⁷ VFL I.1.8. vol. 27. 58., illetve VFL I.1.7. XXXVI/12.

⁴⁸ VFL I.1.7. XXXVI/9.

Hiányzik ugyanakkor a filiális templomok közül ekkor már a korábban összeírtakhoz képest a cseszneki várkapolna és a középkori eredetű mámai kápolna.

PLÉBÁNIATEMPLOMOK		
cseszneki kerület	14	
füredi kerület	9	
palotai kerület	14	
szombathelyi kerület	8	
veszprémi kerület	14	
PLÉBÁNIATEMPLOMOK ÖSSZESEN		61 ⁴⁹
FILIÁLIS KÖZSÉGEK TEMPLOMAI		
cseszneki kerület	5	
füredi kerület	14	
palotai kerület	4	
szombathelyi kerület	10	
veszprémi kerület	8	
FILIÁLIS TEMPLOMOK ÖSSZESEN		42 ⁵⁰
PLÉBÁNIÁK TERÜLETÉN LÉVŐ TOVÁBBI TEMPLOMOK		10
ÖSSZESEN		113

A korábban egyházzal nem rendelkező községekben újonnan, azaz „zöld-mezős beruházásként” épült templomok száma tehát igen lassan gyarapodott az 1810-es évtized óta a vizsgált négy, majd később öt esperesi kerület által lefedett területeken. Érdekes a 113-as számot az 1847-es egyházmegyei névtárban felsorolt, 10 főnél népesebb települések 223-as számával összevetni: minden második településen és lakott helyen állt ekkor már katolikus templom. A 200 lelkesnél nagyobb települések közül mindössze Bakonytamási, Bódé, Eplény, Gic, Jenő, Kardosrét, Pénzeskút, Pere, Sóly, Szilasbalhás, Városhídvég és Vecse nem rendelkezett katolikus templommal.

⁴⁹ A halimbai és nagyteveli plébániatemplomokkal együtt.

⁵⁰ A halimbai plébánia padragi és szőci filiális templomaival együtt.

Templomtitulus-változás

Az eddig leírtakból ugyanakkor csak az újonnan épült templomok száma állapítható meg, tehát azoké, amelyeket korábbi – feljegyzett – előzmény nélkül emeltek. A templomépítkezések közül azok, amelyek esetében a községben már meglévő helyére épült új egyház, nem követhetők nyomon. A továbbiakban ezeket kísérem meg felderíteni.

A névtárak adatsorainak mélyebb elemzéséből kiszűrhetők még azok a templomépítkezések, ahol megváltozott egy településen belül az egyház védőszentje, a templom patrocíniuma. A titulusváltás rögzítésén túl azonban a sematizmusok adatai a forrás műfajából adódóan nem jelzik a változás okát. Két tényező feltételezhető: új templom épült új védőszenttel, vagy a meglévő templom korábbi patrocíniumát változtatták meg valamely okból. Vizsgálatunk céljához, a templomépítések számának meghatározásához a vizitációk szövegeit szükséges részletesebben tanulmányozni.

1778–1779, 1815–1818 és 1847, a három vizitációs hullám között az alábbi patrocíniumváltások ragadhatók meg. A *cseszneki területben* két eset ismert. A járdi templom patrocíniuma Szeplőtelen Fogantatásról (1779) Szűz Mária nevére (1820),⁵¹ a sűrű pedig Szeplőtelen Fogantatásról (1789) Nagyboldogasszonyra (1820).⁵² A *fűredi területben* három változás adatolható. A balatonarácsi templom védőszentje a korábbi Mindenszentekről (1778) Nagyboldogasszonyra (1847),⁵³ a pulaié Szent Vendelről (1778) Borromei Szent Károlyra (1820),⁵⁴ valamint a szentjakabfai Szent Jakab, Fábián és Sebestyénről (1778, 1820) Szent Vendelre (1847).⁵⁵ A *palotai területben* szintén három titulusváltás történt. Az enyingi templom patrocíniuma Szent Fülöp és Jakabról (1779, 1820) Nepomuki Szent Jánosra (1847),⁵⁶ a kajárié Nepomuki Szent Jánosról (1779, 1820) Szent Keresztre (1847),⁵⁷ az ósié pedig Szent Annáról (1779) Gyümölcsoltó Boldogasszonyra (1847).⁵⁸ A *szombat helyi területben* két változás ragadható meg. A bakonyszücsi templom védőszentje Sarlós Boldogasszonyról (1779) Nagyboldogasszonyra (1847),⁵⁹ a nagydémié

⁵¹ CVV 137., VFL I.1.7. XIX/5., Schem. Vp. 1820. 116.

⁵² CVV 130., VFL I.1.7. XIX/9., Schem. Vp. 1820. 117.

⁵³ CVZ 421., VFL I.1.7. XXXVII/4., Schem. Vp. 1847. 41.

⁵⁴ CVV 299., VFL I.1.8. vol. 21. 216., Schem. Vp. 1820.

⁵⁵ CVZ 442., VFL I.1.8. vol. 28. 26. Utóbbi már Szent Vendel napját írja a templom ünnepei között, illetve VFL I.1.7. XXXVII/2., Schem. Vp. 1847. 40. A településen feltehetően nem épült új templom, mivel ennek helye és erre vonatkozó adat nem ismert.

⁵⁶ CVV 56., Schem. Vp. 1847. 30.

⁵⁷ CVV 64., Schem. Vp. 1847. 32.

⁵⁸ CVV 89., Schem. Vp. 1847. 29.

⁵⁹ CVV 115., Schem. Vp. 1847. 93.

pedig Nagyboldogasszonyról (1779) Kisboldogasszonyra (1847).⁶⁰ Végül öt titulusváltás következett be a *veszprémi kerületben*. A barnagi templom patrociniuma Szent Mártonról (1779) Szent Sebestyénre (1820),⁶¹ a beréndi Szent Rókusról (1779) Szent István királyra (1820),⁶² a hidegkúti Szent Sebestyén és Szent Vendelről (1779) Szűz Mária bemutatására (1820),⁶³ a veszprémfajszí Szent Vendelről (1779) Szent Mihályra (1820),⁶⁴ a vöröstói pedig Mindenszentekről (1779) Szeplőtelen Fogantatásra (1847).⁶⁵

Vizsgáljuk most meg e tizenöt esetet abból a szempontból, hogy a titulusváltáshoz kapcsolódóan történt-e új templom építése! A patrociniumcserék egy jól megragadható részében, négy esetben Szűz Mária egyik ünnepéről történt a váltás egy másik Mária-ünnepre (Bakonyszűcs, Jásd, Nagydém, Súr), illetve további négy esetben (Balatonarács, Hidegkút, Ősi, Vöröstó) újonnan lett a Szűzanya a templom védőszentje. E változások kultúrtörténeti okának feltárása nem feladatunk most, a tény rögzítésén túl mélyebb elemzésbe ezért nem bocsátkozunk.

Ahol biztosan új templom épült, és ez tituluscserével is járt, azok a következők. A régi *barnagi* templom 1839. május 20-án tűzvészben leégett; az újat Zichy Ferdinánd felesége, a jámbor Szűz Mária-tisztelő gróf Széchenyi Zsófia adományaiból felépítve Gyümölcsoltó Boldogasszony tiszteletére szentelték.⁶⁶ Az új *bakonyszűcsi* templom a község plébániai rangra emelése után, 1787-ben készült el.⁶⁷ A *beréndi* templomot a hívek növekvő száma miatt a kegýúr zirci ciszterci rend építette újjá 1801–1808 között – alig fél évszázaddal a Szent Rókus-templom 1750-ben történt felépülte után – Szent István király tiszteletére.⁶⁸ Az *enyíngi* templom alapkövét a plébániává szervezés évében, 1838-ban tették le, és három évvel később szentelték fel Nepomuki Szent János tiszteletére.⁶⁹ Az új *hidegkúti* templom 1782-ben épült fel Szűz Mária tiszteletére.⁷⁰ A *kajári* új, Szent Kereszt felmagasztalása tiszteletére emelt templom 1836–1837-ben épült Zichy püspök, a hívek és a helyi nemesek áldozatvállalásával.⁷¹ *Nagydém*ben 1794-ben épült nagyobb templom, ami indokolja a titulusváltást is.⁷² Az *ősi*, veszprémi püspöki kegýuraság

⁶⁰ CVV 104., Schem. Vp. 1847. 92.

⁶¹ CVV 365., Schem. Vp. 1820. 56.

⁶² CVV 331., Schem. Vp. 1820. 52.

⁶³ CVV 317., Schem. Vp. 1820. 52.

⁶⁴ CVV 315., Schem. Vp. 1820. 56.

⁶⁵ CVV 362., Schem. Vp. 1847. 28.

⁶⁶ VFL XXXIX/12., MESZLÉNYI, 1941. 44.

⁶⁷ VFL I.1.7. XXII/7., MESZLÉNYI, 1941. 26.

⁶⁸ VFL I.1.7. XXXIX/1., MESZLÉNYI, 1941. 47.

⁶⁹ VFL I.1.7. XXXVIII/4., MESZLÉNYI, 1941. 37.

⁷⁰ VFL I.1.7. XXXIX/2., MESZLÉNYI, 1941. 45.

⁷¹ VFL I.1.7. XXXVIII/9.

⁷² VFL I.1.7. XXII/2., 1797-es dátummal: VFL I.1.7. XXXVI/15., MESZLÉNYI, 1941. 27. Tornját azonban a Zichy-féle vizitációhoz képest „20 év előtt” lebontották.

alá tartozó templomot 1837–1839 között Kopácsy József építtette újjá, aki új patrocíniumot választott a korábbinál tágasabb egyháznak.⁷³ A *pulai* új templom 1797-ben épült, és építtetője, Esterházy Károly egri püspök égi patrónusa után Borromei Szent Károly lett a templom védőszentje.⁷⁴ *Veszprémfajszon* a Szent Vendel titulusú templom helyett 1768 után ismeretlen időpontban épült a Szent Mihály patrocíniumú új templom úgy, hogy az 1847. év vizitatórai a település „alsó végén” a kisebb méretű Szent Vendel-kápolnát is összeírták.⁷⁵ *Vöröstón* a régi templom 1824-ben „bédöntetett, helyette más csinosb és nagyobb felépíttetett”, és az új Szeplőtelen Fogantatás-oltárkép elhelyezésével a fentebb már említett Zichyné gróf Széchenyi Zsófia kegyúr révén 1826-ban megváltozott a patrocínium.⁷⁶

A tizenöt patrocíniumcsere tehát a felsorolt tizenegy esetben jelentette új templom építését.

Egyéb, építkezésre utaló adatok

A templomépítések harmadik csoportját azok alkotják, ahol egy korábbi templomot építettek át, vagy annak a helyén emeltek újat, és mindez nem járt a templom patrocíniumának megváltozásával. Ezek a névtárakból nem követhetők nyomon, a vizitációs szövegekben vagy egyéb levéltári forrásokban akadhatunk csak nyomukra. Ez egyúttal felhívja a figyelmet arra, hogy a szematizmusok adatsorainak felhasználhatósága korlátozott, mélyebb és részletes vizsgálatra műfaja miatt csak részben alkalmasak.

A *cseszneki kerületben* ez alapján a következő, eddig nem említett templomépítkezések regisztrálhatók. Az 1762-ben épült régi akai fatemplomot 1789–1792 között kőtemplommá építették át, és 1817-ben tornya is elkészült.⁷⁷ Bakonynánán Mann Alberik 31 éves plébánosi időszaka alatt épült új plébániatemplom (és 1830-ban plébániaház), amely 1826-ra készült el.⁷⁸ Borzaváron több építkezésről is maradtak feljegyzések. 1807-ben gróf Esterházy János földesúr és a hívek adományaiból emeltek új templomot. Ez 1834-ben leégett; a birtokos család és a Vallásalap által újjáépített egyházat 1838-ban szentelték fel.⁷⁹ A csatkaei egykori pálos kolostori templomot a Vallásalap és a hívek segítségével újíttották meg. A vizitáció szerint a „régis pusztá falakra” emelték az újat, azonban a ma is jelentős középkori elemekkel rendelkező

⁷³ VFL I.1.7. XXXVIII/2., MESZLÉNYI, 1941. 33.

⁷⁴ VFL I.1.7. XIX/18. (évszám nélkül), uo. XXXVII/5., MESZLÉNYI, 1941. 30., 31.

⁷⁵ CVV 315., VFL I.1.7. XXXIX/10.

⁷⁶ VFL I.1.7. XXXIX/12., MESZLÉNYI, 1941. 44.

⁷⁷ CVV 134., VFL I.1.7. XIX/1., MESZLÉNYI, 1941. 22.

⁷⁸ MESZLÉNYI, 1941. 21.

⁷⁹ MESZLÉNYI, 1941. 19., VFL I.1.7. XXXVI/4.

épület inkább egy alapos renoválást sejtet.⁸⁰ Az 1776-tól önálló pappal bíró, de plébániai rangra hivatalosan csak 1782-ben emelt Lókút korábbi kisebb kápolnája helyett a kegyúr ciszterci rend 1783-ban szentelte fel az új egyházat.⁸¹ A kicsinek bizonyuló nagyesztérigári templomot, amelyet még Koller püspök szentelt fel, 1796–1798 között a zirci ciszterciek és az Ányos család építtették újjá, benedikálására utóbbi évben került sor.⁸² Az olaszfalui plébániatemplom esetében az 1802-es tűz után épült újjá a következő évre.⁸³ A sári új plébániatemplomot 1784-ben építtette a kegyúr gróf Zichy Miklós.⁸⁴ A tési templom megnagyobbítását Horváth János fehérvári püspök mint kegyúr kezdeményezte, azonban halála miatt a munkák a Magyar Kamara költségén fejeződtek be, és 1837-ben szentelték fel.⁸⁵

A *bakonyszombathelyi kerületben* Bakonyszentlászlón vizsgálatunk kezdő időpontjában, 1779-ben épült fel az új templom,⁸⁶ Pápateszéren pedig egy évvel korábban, 1778-ban.⁸⁷ Utóbbi filiálisában, Bakonyszentivánban 1794-ben készült el az új egyház.⁸⁸ A korábban a pápai esperesi kerületbe tartozó, 1847-ben pedig a bakonyszombathelyi be sorolt lovászpátonai plébániatemplom ugyan 1764-ben épült, tornya azonban csak 1832-ben készült el.⁸⁹ A győri püspök kegyurasága alá tartozó Romádon az 1817-ben történt plébánialapítást követően ismeretlen időpontban került sor a korábbi, 1737-ben emelt templom megnagyobbítására.⁹⁰

A *balatonfüredi kerületben* Füreden a korábbi azonos titulusú (Szamáriai Asszonnyal beszélő Krisztus), a tihanyi apátság által 1772-ben emelt kis kápolnát elbontva 1841–1846 között épült a ma is látható klasszicista kerektemplom.⁹¹ Aszófőn ugyancsak a tihanyi bencések és a hívek összefogásából épült új egyház 1834-ben.⁹² Balatoncsicsón az 1778. évi vizitáció idején folyamatban volt az új templom építése, amely 1781-ben fejeződött be.⁹³ Új filiális templom épült Kapolcson a 18. század végén Kiss Pál veszprémi

⁸⁰ VFL I.1.7. XXXVI/9. A helyismerettel valószínűleg nem rendelkező Meszlényi ugyanakkor „új templomocskát” említett. MESZLÉNYI, 1941. 16.

⁸¹ VFL I.1.7. XIX/6., MESZLÉNYI, 1941. 18. A 19. század második felében emelték a romossá lett templom helyett a ma is láthatót.

⁸² CVV 139., VFL I.1.7. XIX/4., AGGHÁZY, 1937. 34–35.

⁸³ A vizitáció helyreállításáról, Meszlényi új templomról szól. VFL I.1.7. XXXVI/7., MESZLÉNYI, 1941. 17.

⁸⁴ VFL I.1.7. XIX/9., MESZLÉNYI, 1941. 16.

⁸⁵ VFL I.1.7. XXXVI/11., MESZLÉNYI, 1941. 22.

⁸⁶ CVV 110., VFL I.1.7. XXII/5., MESZLÉNYI, 1941. 24.

⁸⁷ CVV 99., VFL I.1.7. XXII/3., MESZLÉNYI, 1941. 26.

⁸⁸ VFL I.1.7. XXII/3., MESZLÉNYI, 1941. 26.

⁸⁹ VFL I.1.7. XXXVI/15., MESZLÉNYI, 1941. 27.

⁹⁰ CVV 109., VFL I.1.7. XXII/4., MESZLÉNYI, 1941. 24.

⁹¹ CVZ 423., VFL I.1.7. XXXVII/4., MESZLÉNYI, 1941. 27.

⁹² VFL I.1.7. XXXVII/1., MESZLÉNYI, 1941. 29.

⁹³ CVZ 437–438., VFL I.1.8. vol. 21. 2., MESZLÉNYI, 1941. 29.

nagyprépost jóvoltából,⁹⁴ továbbá Örvényesen 1782-ben.⁹⁵ Szentantalfán 1843-ban kezdtek új templom építésébe, amely az 1846. évi vizitáció idején még zajlott.⁹⁶ A plébánialapítás (1789) után alig másfél évtizeddel új templomot kapott Vászoly is, amelyet 1803-ban szenteltek fel.⁹⁷

A *várpalotai kerületben* a balatonkenesei új templom építése 1814–1819 között valósult meg, noha a plébánia létesítése két évtizeddel korábban már megtörtént.⁹⁸ Megtartva a régi titulust új templom épült és szenteltették fel 1820-ban Dégen.⁹⁹ A foksabadi templom építése ugyan 1778-ban megkezdődött, és a szentély el is készült a következő évi vizitáció idejére, azonban a munkálatok ezt követően leálltak, s csak 1818–1819-ben fejeződtek be úgy, hogy utóbb, 1843-ban került sor a fazsindely cserépre cserélésére a kegyúr veszprémi székeskáptalan jóvoltából.¹⁰⁰ Öskiün 1845-ben kezdtek a régi, szűkösnek bizonyuló kerektemplom kiváltására új szentegyház építésébe, amely azonban csak 1848-ban fejeződött be.¹⁰¹

A *veszprémi kerületben* 1828–1836 között épült fel a piaristák veszprémi várbeli Szűz Mária és Szent Imre-temploma.¹⁰² Az ajkarendeki régi templom mellett az 1779. évi vizitáció alkalmával még építés alatt állt az új, amelyet 1780-ban Bajzáth püspök fejeztetett be.¹⁰³ A még a vörösberényi jezsuiták által 1749-ben emelt nemesvámosi templom 1841. április 25-én leégett, s 1846-ban a vizitáció idején még építés alatt volt a település új szentegyháza.¹⁰⁴

⁹⁴ Az 1816. évi vizitáció 1782-re teszi felépültét (VFL I.1.8. vol. 21. 212.), három évtizeddel később azonban már 1792-t jegyezték fel (VFL I.1.7. XXXVII/5., MESZLÉNYI, 1941. 30.).

⁹⁵ VFL I.1.7. XIX/13., MESZLÉNYI, 1941. 30.

⁹⁶ VFL I.1.7. XXXVII/2., MESZLÉNYI, 1941. 30.

⁹⁷ VFL I.1.8. vol. 21. 50., MESZLÉNYI, 1941. 30.

⁹⁸ VFL I.1.7. XXXVIII/8., MESZLÉNYI, 1941. 35.

⁹⁹ VFL I.1.7. XXXVIII/1., MESZLÉNYI, 1941. 37.

¹⁰⁰ CVV 45., VFL I.1.7. XX/8., uo. XXXVIII/6., MESZLÉNYI, 1941. 36.

¹⁰¹ VFL I.1.7. XXXVIII/3., MESZLÉNYI, 1941. 36.

¹⁰² GÖMÖRY–CSOMORTÁNY, 2023. 92.

¹⁰³ CVV 348., VFL I.1.7. XX/1. Vö. MESZLÉNYI, 1941. 48., illetve AGGHÁZY, 1937. 36. (Előbbi szerint 1788-ban, utóbbi szerint 1808-ban készült el.)

¹⁰⁴ VFL I.1.7. XXXIX/10., MESZLÉNYI, 1941. 45.

ÚJONNAN ÉPÜLT PLÉBÁNIATEMPLOMOK		
cseszneki kerület	8	
füredi kerület	4	
palotai kerület	4	
szombathelyi kerület	4	
veszprémi kerület	2	
ÚJONNAN ÉPÜLT PLÉBÁNIATEMPLOMOK ÖSSZESEN		22
FILIÁLIS KÖZSÉGEK ÚJONNAN ÉPÜLT TEMPLOMAI		
cseszneki kerület	1	
füredi kerület	3	
palotai kerület	–	
szombathelyi kerület	1	
veszprémi kerület	–	
ÚJONNAN ÉPÜLT FILIÁLIS TEMPLOMOK ÖSSZESEN		5
TOVÁBBI ÚJ TEMPLOMOK		1
ÖSSZESEN		28

Az adatokat összegezve 28 templom épült a régebben állók helyett, olykor egyenesen azok helyére. Rangjukat tekintve közöttük 22 plébániatemplomot találunk.

Összegzés

A rendelkezésünkre álló szeriális források által a veszprémi római katolikus egyházmegye területéből meghatározott 4, majd 5 esperesi kerületben vettük számba az 1778 és 1847 közötti időszakban történt templomépítéseket. Az alapkutatásnak tekinthető vizsgálat a következő eredményt hozta. 1777-hez képest tizenöt új településen (számuk 98-ról 113-ra nőtt) magasodott templomtorony. Tizenegy új templom rendelkezett a korábbiaktól eltérő patrocíniummal a 19. század közepén. Végezetül a már korábban is álló templomok át- vagy újjáépítéséről huszonnyolc esetben rendelkezünk adatokkal. Összesen tehát 54 új templom épült a négy esperesi kerületben feljegyzett 113-ból (48%), azaz csaknem minden második szentegyház. E számban nincsenek benne azok az építkezések, amelyek a meglévő templomok kisebb nagyságrendű átépítésére vagy akár a torony hozzáépítésre, tetőcserére vonatkoztak, tehát azokra a beavatkozásokra, amelyeket a kortárs források nem értékelték „új”-ként.

„A barokk kor elmúltával tehát a veszprémi egyházmegyében – nem annyira új templomok létesítésében, mint inkább a régiak karbantartásában – érezhető lanygulás állt be. Ezt elsősorban minden bizonnyal a hosszú háborúk, illetve a rájuk következett nehéz gazdasági helyzet számlájára kell írunk.”¹⁰⁵ Az adatok részletes összegyűjtése révén – legalábbis a tárgyalt terület vonatkozásban – azonban e kijelentés nem állta ki az idők próbáját.

Az adatokból további vizsgálatok folytathatók például a templomépítések periodizációja, az építkezéseket finanszírozó kegyurak – köztük a bencés és ciszterci rendi apátságok – áldozatkészsége, a katolikus lakosság demográfiai változásai, valamint a protestáns lakosság megoszlása és a katolikus egyházi építkezések, plébániaszervezések tekintetében. Általános következtetések levonására ugyanakkor ez a vizsgálat csak korlátozottan alkalmas. Az egyházmegye egészének eltérő területi viszonyai: a hívek templomlátogatását befolyásoló földrajzi-közlekedési adottságai, a protestáns lakosság sűrűbb (Dél-Somogy) vagy ritkább szövete (Zala vármegye), a nemzetiségi viszonyok (német, magyar vagy más anyanyelvű közösségek), a lakosság jövedelmi viszonyai, a kegyúri terheket viselők anyagi lehetőségei egyaránt hatással bírtak arra, hogy hol és milyen minőségű templomok épültek.

Nem befolyásolták viszont azt, hogy mind a hívek, mind a lelkipásztorok elsődleges feladatuknak tekintették a gondjaikra bízott, településükön álló templomok karbantartását, csinosítását, szükség esetén megnagyobbítását, torony építését. Nem kétséges továbbá az sem, hogy a regisztrált „új” építkezések felül számos egyéb munkálat is történhetett, amelyek azonban az állagmegóvás, apróbb javítások mértékén nem léptek túl. A szakrális táj legfontosabb elemei: a templomok így egyre gyarapodó számban emelkedtek a polgári korszakba forduló Magyar Királyság e területén.

Felhasznált források és irodalom

VÉK = Veszprémi Érseki Könyvtár, Veszprém

VFL = Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, Veszprém

I.1.7. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Acta et fragmenta visitationum canonicarum.

I.1.8. = Veszprémi Püspöki Levéltár, Egyházmegyei Hatóság iratai, Visitationes canonicae.

¹⁰⁵ HERMANN, 1947. 107.

- CVV = KANÁSZ Viktor (szerk.): *A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779. II. Veszprém megye*. Veszprém, 2021. (A veszprémi egyházmegye múltjából 37.)
- CVZ = KANÁSZ Viktor (szerk.): *A veszprémi egyházmegye egyházlátogatási jegyzőkönyvei 1778–1779. I. Zala megye*. Veszprém, 2020. (A veszprémi egyházmegye múltjából 35.)
- Schem. Vp. 1820. = *Schematismus venerabili cleri almae dioecesis Wespri-miensis pro anno a Christo nato MDCCCXX*. Wespri-mii, [1820].
- Schem. Vp. 1847. = *Schematismus venerabili cleri almae dioecesis Wesp-rimiensis a S. Stephano proto-rege anno Christi MIX fundatae ad annum Domini communem MDCCCXLVII*. Wespri-mii, [1847].
- AGGHÁZY, 1937. = AGGHÁZY Mária: *A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században*. Veszprém, 1937. (A veszprémi egyházmegye múltjából 6.)
- GÖMÖRY–CSOMORTÁNY, 2023. = GÖMÖRY Judit – CSOMORTÁNY Levente: a Szűz Mária és Szent Imre herceg (egykori piarista) templom. In: JANKOVICS Norbert (szerk.): *Veszprém város templomai*. Veszprém, 2023. 90–103.
- HERMANN, 1947. = HERMANN Egyed: *Kurbély György veszprémi püspök (1755–1821)*. Veszprém, 1947. (A veszprémi egyházmegye múltjából 11.)
- HERMANN, 2015 = HERMANN István: *A veszprémi egyházmegye igazgatása a 18. században (1700–1777)*. Veszprém, 2015. (A Veszprém Megyei Levéltár kiadványai 37. / A veszprémi egyházmegye múltjából 28.)
- KÖRMENDY, 1971. = KÖRMENDY József: Fa- és sövénytemplomok a Veszprémi Egyházmegye területén a 18. században. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 10 (1971) 53–84.
- MESZLÉNYI, 1941. = MESZLÉNYI Antal: *Gróf Zichy Domonkos veszprémi püspök (1842–1849) egyházlátogatása 1845–1846-ban*. Veszprém, 1941. (A veszprémi egyházmegye múltjából 7.)
- RAJCZI, 1984. = RAJCZI Pál: A pápai főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyve, 1698. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 17 (1984) 281–292.

Church constructions in the Bakony between 1778 and 1847

After the one-and-a-half-century Ottoman occupation, the Catholic church organization had to be rebuilt from scratch in the Veszprém diocese. At the beginning of the 18th century, religious life was organized around barely a few parishes including Veszprém, the episcopal seat, which the subsequent bishops strived to further extend according to their possibilities and personal abilities. The extension of the church network entailed the increase of the numbers of liturgical places, i.e. the churches: building new ones, renewing and using old and dilapidated buildings. An important stage of this process

was the division of the Veszprém episcopate in 1777, and as a result, the Veszprém diocese lost its territories in Fejér, Pilis and South-Zala counties. In the study below, I examine the church constructions during the period between this division and the war of independence in a geographically well-defined area according to the sources. Based on the serial sources, we reviewed the church constructions in the period between 1778 and 1847 in 4, later in 5 deaneries: Csesznek, Füred, Palota, (Bakony-)Szombathely and Veszprém. The examination, which can be regarded as a basic research, resulted the following findings: 1.) compared to 1777, steeples towered in 15 new settlements; 2.) Eleven new churches had a different patronage by the middle of the 19th century; and 3.). Finally, we have data about reconstruction or renewal of formerly existing churches in 28 instances. Consequently, altogether 54 new churches were built out of the 113 churches registered in the four deaneries (48%), i.e. almost every second church.

